

FILOSOFIJOS ISTORIJOS IR PAŽINIMO TEORIJOS KLAUSIMAI

D. JONKUS

Žmogus kaip mikrokosmas Renesanso filosofijoje

Jau viduramžių filosofijoje išsikristalizavo trys pagrindinės Vakarų Europos metafizikos idėjos – Dievo, Pasaulio ir Žmogaus. Bet šių idėjų problematika neišėjo už teocentrinio mąstymo ribų. "Viduramžių žmogus, priešingai negu antikos, siejo save ne su kosmine stichija, bet su transcendentiniu pasaulio kūrėju. Dėl to žmogaus asmenybė, "vidinis žmogus" (Augustinas) įgavo ypatingą vertę. Bet visa ši vertė viduramžių pasaulėžiūroje rėmėsi žmogaus ir Dievo sąjunga, buvo dieviškosios žmogaus kilmės atspindys ir jo buvimas Dievuje¹. Žmogus nebuvo atskira filosofijos problema. Jis, kaip ir kitos sukurtos esybės, buvo mąstomas siejant su Dievu.

Svarbiausiame savo darbe "Apie mokytą nežinojimą" Nikolajus Kuzietis (Nicolaus von Cues, 1401–1464) aiškina, kaip siejasi Dievo, Pasaulio ir Žmogaus idėjos. Pirmoje knygoje nagrinėja Dievo, kaip absoliučios būties ir vieno, supratimą, antroje – universumą, kaip Dievo eksplikaciją ir konkretizaciją, o trečioje – Dievo – žmogaus, kaip žemiškojo ir dangiškojo pradų, baigtinumo ir begalybės sąjungą.

Žmogaus kaip mikrokosmo suvokimą sąlygojās pats santykis tarp Dievo, Pasaulio ir Žmogaus. "Galima pripažinti, kad pasaulis trinaris: mažasis, t.y. žmogus, maksimalus, t.y. Dievas ir didysis, vadinamas Universumu. Mažasis – panašumas didžiojo, didysis – panašumas maksimaliojo². Trinarė pasaulio struktūra, pasak Kuziečio, išlaiko vertikalią hierarchiją, bet ilgainiui praranda tą reikšmę, kurią ji turėjo viduramžių filosofijoje. Dievas – Žmogus esąs tas centrinis taškas, kuriame susijungiančios dangaus ir žemės priešybės.

¹ Гайденко П. П. Видение мира в науке и искусстве Ренессанса // Наука и культура – М., 1984. – С. 253.

² Кузанский Н. Сочинения в 2-х томах. – М., 1980. – Т. 2. – С. 271.

Kuzietis stengiasi realizuoti visas viduramžių teocentrinio mąstymo galiomybes. Jis pripažįsta, kad Dievas pasaulio atžvilgiu yra transcendentinis, bet savo mokymu apie pasaulį kaip "Explicatio Dei" Kuzietis keičia tradicinį Dievo ir pasaulio santykio supratimą. Dievas – absoliutus vienis – eksplikuoja iš savęs pasaulį, bet drauge kiekvienoje esybėje implikuoja, sutraukia viso pasaulio įvairovę. Klausimas apie Dievą, eksplikuojantį pasaulį, ir klausimas apie pasaulį, implikuojantį kiekvienoje esybėje viską ir išrutuliojantį individualius daiktus, inspiruoja Žmogaus klausimą³.

Nikolajus Kuzietis sprendžia tradicinę Dievo ir pasaulio santykio problemą, kuri rūpėjo jau viduramžių scholastikai. Ši problema yra paradoksali: jeigu postuluojuama absoliuti Dievo transcendencija pasaulio atžvilgiu ir kartu visiška pasaulio priklausomybė nuo Dievo, tai kaip apskritai yra galimas pasaulio ir Dievo santykis? Scholastika šią problemą sprendė įvairiais būdais. Vienas iš jų – Tomo Akviniečio pateikta būties analogijų doktrina. Nikolajus Kuzietis eina kitu keliu. Jis iškelia begalinės būties koncepciją. Šios begalinės būties, arba Dievo, išsirutuliojimas yra universumas, tokiu būdu tampantis begalinis. Tačiau universumo begališkumas skiriasi nuo Dievo begališkumo. Pasaulis begalinis, bet jis nesutampa su Dievu⁴. Kuzietis šį klausimą sprendžia subtiliai, nes Dievo ir pasaulio tapatinimas buvo laikomas erezija. Ja Kuzietį kaltino jau jo amžininkas Venkas⁵.

Viduramžių ontologija labiausiai reformavo Kuziečio suformuluotas sutapimo principas (coincidentis oppositorum). "Maksimumu aš vadinu tai, už ką daugiau nieko negali būti. O juk perteklius iš tikrųjų būdingas vienumai. Štai kodėl maksimumas sutampa su vienumu, kuris yra ir būtis. Jeigu toks vienumas yra universalus, absoliutus ir laisvas nuo bet kokio santykio ir apibrėžtumo, tai jam, kaip absoliučiam maksimalumui, nėra nieko priešinga. Taigi absoliutus maksimumas yra vienumas, kuris apima visa, jame yra visa, nes jis – maksimumas, o kadangi jam nieko nėra priešinga, tai su juo sutampa ir mini-

³ Kalbėdamas apie Kuziečio filosofiją ir joje keliamą žmogaus kaip mikrokosmo problemą, nenorečiau būti blogai suprastas ir kaltinamas Kuziečio koncepcijos modernizavimu. Tačiau, norint išskaidrinti mikrokosmo supratimą Renesanso filosofijoje, būtina išaiškinti tas antropocentrinio mąstymo prielaidas, kurios formavosi pačioje scholastinėje filosofijoje ir galutinai išryškėjo Kuziečio mikrokosmo koncepcijoje.

⁴ Meurer K. Die Gotteslehre des Nikolaus von Kues in ihres philosophischen Konsequenzen. – Bonn. 1971.

⁵ Kubnetz K. D. Die philosophie des Johannes Wenck von Herrenberg in Vergleich zu den Lehren des Nikolaus von Kues. – Köln. 1975. – S. 102.

umas. Maksimumas yra visur⁶. Toks pasaulio ir Dievo santykio, kaip priešybių sutapimo, interpretavimas susijęs su žmogaus, kaip mikrokosmo, kaip mažo pasaulio, supratimu. Maksimumo sutapimas su minimumu reiškia, kad Dievo-pasaulio-žmogaus priešybės yra reliatyvios. Kuzietis, pagrįsdamas Dievo galybę, atskleidžia ir pasaulio-žmogaus galimybes.

Kuzietis nuo Dievo, kaip absoliutaus vienumo ir būties nagrinėjimo, nuosekliai pereina prie žmogaus ir pasaulio, kaip Dievo kūrinių aiškinimo. "Nebūdamas nei Dievu, nei niekiu, kūrinys yra kaip ir po Dievo, bet prieš niekį, tarp Dievo ir niekiu"⁷. Šioje "tarp" erdvėje sklaidžiasi pasaulio ir žmogaus, kaip Dievo kūrinių, būtis. Ir tik nuolatinės, Dievo palaikomos, įtampos lauke galimas buvimas. Kuzietičiui rūpi jau ne Dievo būtis, nes ji yra savaime suprantamas absoliutus ir begalinis vienumas, bet pasaulio, individualių ir baigtinių esybių būtis: kaip apskritai gali būti kažkas, kas nėra begalinis, kaip apskritai galima mąstyti būtybę, kuri nėra Dievas?

Priešybių sutapimas ir Dievo išsirutuliojimas sąlygoja principą *omnia in omnibus* – viskas viskame. Kiekvienas daiktas, kiekviena esybė kaip veidrodis atspindi visą pasaulį. Žmogus kaip tobuliausia būtybė, nes jis sutvertas pagal Dievo paveikslą, geriausiai atspindi savyje visą pasaulio ryšių įvairovę. "Žinoma, žmogus yra mažas pasaulis ta prasme, kad jis gi yra ir dalis didelio. Šiaip ar taip, visuma atsispindi visose savo dalyse, jeigu dalis yra visumos dalis, kaip kad žmogų atspindi jo ranka, proporcingai santykiaujanti su visuma; bet vis dėlto žmoguje, pavyzdžiui, žmogaus tobulo tikslingumo atspindys – tobulesnis. Visas universumas atsispindi kiekvienoje savo dalyje, nes viskas yra susiję ir proporcinga visumai, bet toje dalyje, kuri vadinama žmogumi, jo atspindys stipresnis, nei kurioje nors kitoje"⁸.

Universumas, gamta reprezentuoja begalinę ir absoliučią Dievo būtį. Visos begalinės būties grandys pagal principą "viskas viskame" tampa panašios viena į kitą, nors ir neprarasdamos savo individualumo, suartėja, sudarydamos vieningą grandinę. Pasaulis užsiveria pats savyje. Toks supratimas išardo viduramžių kosmo hierarchiją, Dievas pasidaro nebereikalingas, ir jo charakteristikos pritaikomos pasauliui ir žmogui. Būtent dėl to, kad daiktai panašūs vieni į kitus ir kiekviename galime aptikti visumą, kosmas išsiskaido į daugybę individualių monadų. Kiekviena monada reprezentuoja visą kosmą. Visų individu-

⁶ *Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas*. – V., 1984. – P. 38.

⁷ *Кузнецкий Н. Сочинения в 2-х томах*. – М., 1979. – Т. I. – С. 100.

⁸ *Кузнецкий Н. Сочинения*. – Т. 2 – С. 271.

alių esybių, daiktų reikšmė padidėja, nes, panaikinus nors vieną grandį, gali iširti visa būties grandinė. "Visatoje nėra daikto, kuris neturėtų nepakartojamo vienatinumo, nėra daikto, visais atžvilgiais pranašesnio už visus kitus ar vienodai pranašesnio už skirtingus daiktus, panašiai kaip daiktas niekada niekam negali būti tiksliai lygus"⁹.

Simpatijos ir antipatijos, meilės ir neapykantos jėgos koncentruoja šį individualių daiktų kosmą į vieną visetą ir daro jį harmoningą. "Meilės ryšio judėjimas sujungia viską į vieningą Visatą"¹⁰. Kuziečiui žmogus yra kosmo harmonijos išraiška, jungia savyje Dievą ir pasaulį. Ši harmonija atsispindi simboluose, kuriuos aiškindamas pažįstantysis priartėja prie absoliučios tiesos¹¹.

Žmogus, pasak Kuziečio, iš esmės užbaigia viso pasaulio struktūrą. Bet šis žmogus dar negali būti mąstomas nepriklausomai nuo Dievo. Jis greičiau yra Žmogus-Dievas. "Iš tikrųjų, žmogus yra Dievas, tiksliai ne absoliučiai, jeigu jis – žmogus, jis – žmogiškas Dievas (humanus Deus). Žmogus yra taip pat pasaulis, bet ne konkrečiai visi daiktai: jeigu jis yra žmogus, jis – mikrokosmas, arba žmogiškas pasaulis. Taigi žmogiškumo sritis savo žmogiškąja potencialia apima Dievą ir visą pasaulį"¹².

Žmogaus tapimo Dievu paslaptis negali būti suprasta pagal analogiją su gamta ar istorija; ši paslaptis glūdi žmogaus sieloje. Tapimo Dievu stebuklas nevyksta vienu kartu, konkrečiu istoriniu laiku, jis turi vykti visą laiką, kiekvienoje žmogaus sieloje¹³. Kristus Kuziečiui yra dvasinio atsinaujinimo ir atgimimo simbolis, pagrindas įtvirtinti žmogiškumo idėją. Vietoje empirinio, individualaus žmogaus iškyla visos žmonijos dvasinis turinys, kuris savo ruožtu yra koncentruotas Kristaus asmenyje. Kaip Kristuje telkiasi visos žmonijos dvasingumas, taip žmogus kaip mikrokosmas atspindi savyje visus daiktus ir atkartoja makrokosmą. "Būtent žmogaus prigimtis, iškilusi virš visų Dievo kūrybių ir nedaug nusileidžianti angelams, implikuoja savyje ir protingąją, ir jus-

⁹ Кузанский Н. Сочинения. – Т. I. – С. 146.

¹⁰ Ten pat. – P. 129.

¹¹ Jacobi K. Die Metaphysik der cusanischen Philosophie. – Freiburg/München, 1969. – S. 210–211.

¹² Кузанский Н. Сочинения. – Т. I. – С. 259.

¹³ Cassirer E. Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance. – Leipzig, 1927. – S. 35.

linę prigimtį, suderina savyje viską ir už tai teisingai senųjų filosofų vadinama mikrokosmu, mažuoju pasauliu¹⁴.

Kuziečio aiškinamas pasaulis pamažu darosi begalinis ir atviras, todėl tokiam pasauliui aprėpti ir suprasti reikalingas naujas mąstymas. Pasaulio begaliniškumas išplečia ir žmogaus proto galimybes. Protas tampa visų daiktų matu, "baigtiniame jis implikuoja begalinį ir tuo daro galimą begalybės pažinimą, išmatavimą ir suvokimą, o baigtinumą – begalybės valdiniu"¹⁵. Baigtiniu žmogaus protu aprėpti begalybę darosi įmanoma pasitelkus matematinius metodus, kuriuos naudojant kosmas iš individualių daiktų, turinčių savo vietas, viseto virsta idealių linijų ir koordinacių sistema.

Jei Kuziečiui pasaulis yra Dievo išskleidimas, tai Dekartui – jau ego cogito išskleidimas. Dekartas atskiria mąstymo ir tįsumo substancijas. Mąstantis subjektas įgimtų idėjų pavidalu suglaudžia savyje visas svarbiausias pasaulio savybes. Šių idėjų išskleidimas reiškia viso pasaulio struktūros išskleidimą. "Visa tai, ką Kuzietis kildino iš Dievo, Dekartas kildino iš mąstančiojo "aš", nes į tokio "aš" kaip subjekto struktūrą įgimtos idėjos pavidalu įėjo ir Dievo idėja. Subjekto vidinio pasaulio išskleidimas mąstančio, permatomo sau individo sąmonėje tapo gamtinio pasaulio, jo pagrindinių charakteristikų atgaminimu"¹⁶.

Daugelis Kuziečio idėjų buvo išplėtota Florencijos platoniškoje Akademijoje. Marsilijus Ficinas (Marsilio Ficino, 1433–1499) kosmą aiškino kaip grožį ir puošmeną. Kosmas esąs sudarytas iš dviejų priešingų pradų: materiško, tamsaus, jokios konkrečios būties, jokio apibrėžtumo neturinčio chaoso ir dieviško, absoliutaus vienumo, absoliučios būties pilnatvės. Meilė jungia šiuos pradus, nes jie veržiasi vienas prie kito ir mėgaujasi susiliedami. "Kaip ką tik gimęs beformis protas iš meilės gręžiasi į Dievą ir įgauna formą, taip ir pasaulio siela linksta į protą ir Dievą, iš kurių yra gimusi. Nors iš pradžių ji buvo chaosas ir neturėjo jokių formų, iš meilės atsigręžė į angeliškąjį protą, sėmėsi iš jo sau formas ir tapo pasauliu. Tokiu pat būdu ir šio pasaulio materija iš įgimtos meilės linksta į sielą ir atsiduoda meilei, iš pradžių būdama beformis nesutvarkytų formų chaosas. Meilė įgalino ją perimti iš sielos visų savo

¹⁴ Кузанский Н. Сочинения. – Т. I. – С. 150.

¹⁵ Библер В. С. Мышление как творчество. – М., 1975. – С. 95.

¹⁶ Сергеев К. А. и др. Человек и мир в философии Возрождения и Нового времени // Структура философского знания. – Вологда, 1986 – С. 144

formų, kurias matome šiame pasaulyje, ornamentą, ir materija iš chaoso tapo pasauliu¹⁷.

Pasak M. Ficino, sudvasintas esąs visas kosmas, visos jo dalys. Toks kosmo sužmoginimas esąs vienas iš būdingų mikrokosmo ir makrokosmo sutapimo požymių.

Žmogus šiame kosme užima išskirtinę padėtį. Jis yra "jungiančioji grandis tarp Dievo ir pasaulio", jis gali pasikelti į aukščiausias sferas, ncapleisdamas žemiausio pasaulio, ir "gali nusileisti ligi žemiausio pasaulio, nepalikdamas aukščiausiojo"¹⁸. Žmogus derina savyje dvasingumą ir kūniškumą, dieviškumą ir kūriniškumą. Jei mes sugebėsime išskleisti žmogiškąją būtį, mums atsiskleis ne tik pasaulio, bet ir dieviškosios būties paslaptis. Kiekviename būties lygmenyje atsispindi ir aukščiausi, ir žemiausi būties lygmenys. Žmogus šioje veidrodžių karalystėje yra lyg centrinis veidrodis, koncentruojantis visas pasaulio charakteristikas. "Išties, reikia pažinti daiktus, kad pažintume save patį, ir pažinti save, kad pažintum Dievą"¹⁹.

M. Ficinas teigia, kad bet kuri pasaulio esybė apima tik vieną, ribotą dieviškojo vienumo dalį, bet ne patį vienumą. Tiktai žmogus apima visumą. Kūryba, darbu žmogus iškyla virš kitų būtybių ir tampa panašus į Dievą. "Žmogus su visais materialaus pasaulio daiktais visur elgiasi taip, lyg jie priklausytų jam: stichijos, akmenys, metalai, augalai. Jis visaip keičia jų formą ir išvaizdą, ko negali padaryti gyvulys"²⁰. Renesanso filosofijoje žmogaus iškėlimas virš kitų esybių, jo visagalybė gamtos atžvilgiu artimai siejasi su magija ir astrologija. Tik išsiaiškindamas gamtoje paslėptus dieviškus ženklus, pažindamas tikruosius vardus, žmogus gali suprasti Šventojo Rašto ir Gamtos knygos raides. Pats M. Ficinas aistringai domėjosi astrologija, kurią Platono "Puotos" komentaruose apibrėžė kaip mokslą apie sutapimus, kuriuos jis turi teisę tyrinėti, kad nebūtų jiems pavaldus²¹.

Susidomėjimas magija ir astrologija kilo dėl naujoviško humanizmo supratimo Florencijos Akademijoje. Būtent čia etinio-filologinio humanizmo samprata išplečiama iki ontologinių ir kosmologinių koncepcijų. Didėja susidomėjimas ne tik žmogumi, bet ir gamta, o tai skatina naujų natūrfilosofijos koncepcijų kūrimą.

¹⁷ Filosofijos istorijos kromatologija: Репозитив. – V., 1984. – P. 72.

¹⁸ Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. – М., 1987. – С. 320.

¹⁹ Гарзи Э. Проблемы итальянского Возрождения. – М., 1986. – С. 128.

²⁰ Cit. pagal Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. – С. 327.

²¹ Там pat. – P. 331.

Gamta ir žodžiai susipina į vieną begalinę pynę, sudarydami vieningą tekstą. Kalbą valdo tie patys įstatymai, kaip ir daiktus. Ji yra paslėptas Dievo apsisireiškimas, kuriame glūdi visos pasaulio paslaptys, ir tik žmogui, įdėmiai tvrinėjančiam visas analogijas ir panašumus, kalba išskleidžia dieviškąjį pasaulio projektą, tapdama atvertimi. Taip žmogus gali išaiškinti savo likimą, "atetties ženklus" ir netgi "pasaulinio vyksmo planą"²².

Džovani Piko della Mirandola (Giovanni Pico della Mirandola, 1463–1494) pabrėžia žmogaus valios laisvę. Žmogus yra visiškas savo likimo šeimninkas, jis gali pasidaryti kuo panorės. Žmogus netelpa pasaulio hierarchijoje, todėl Dievas ir sako žmogui: "Nepadariau tavęs nei dangiško, nei žemiško, nei mirtingo, nei nemirtingo, kad, būdamas laisvas ir pagarbos vertas kūrėjas, pats sau suteiktum tokią formą, kokios nori"²³. M. Ficino filosofijoje pasaulio hierarchinė vertikale tampa apskritimu, o Dž. Mirandolos filosofijoje koncentruojasi viename taške, kuris gali būti ekspiukuotas iki būties pilnatvės. Šiame taške koncentruota didžioji visų magiškųjų simpatijų ir antipatijų, persmelkiančių būties didybę, paslaptis. Begalinės dieviškosios būties galimybės turi bet kurio žmogiškojo buvimo formą. Teologija čia naudojama antropocentriinei pasaulėžiūrai pagrįsti.

Paracelsui (Philippus Aureolus Theophrastus (Bombastus von Hohenheim) Paracelsus, 1493–1541) žmogus kaip mikrokosmas yra tapatus makrokosmui. Žmogus yra kosminė būtybė ir mikrokosmu vadinamas todėl, kad yra sutvertas iš makrokosmo materijos. "Žmogus yra mažas pasaulis, ir tai reiškia, kad žmogus visas pasaulio savybes turi savyje"²⁴. Taip žmogus, sukaupdamas ir koncentruodamas savyje viso pasaulio esmę, tampa filosofijos objektu. Natūrfilosofija virsta antropologija, nes pažindami žmogų kaip geriausią Dievo ir Pasaulio įsikūnijimą, mes pažįstame ir jame esančius pradus. Gamtos pažinimas tampa žmogaus pažinimu, ir atvirkščiai, žmogaus pažinimas yra paties gamtos pažinimas. Pasaulis sužmoginamas, o žmogus sudievinamas. Paracelsas rašo: "Aš siekiu, kad filosofijos būtų taip mokomasi, jog ji atskleistų ir apimtų visą žmogų, jog joje rastum visas ligas ir viską, kas žmogų gali tikti, viską apie sveikatą ir širdgėlą, apie visus sąnarius ir galūnes, vienas kūno dalis ir visų dalių narius, kiek jų yra ar gali būti ant žmogaus ir žmoguje, ir kad gamtoje būtų įžvelgiama, surandama bei patiriama tai, kas tik žmones – visus iki

²² Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения. – М., 1985. – С. 261.

²³ Filozofijos istorijos chronologija: Rezervuolas – V., 1984. – P. 124.

²⁴ Paracelsus. Sämtliche Werke. – Leipzig, 1977. – Bd. 4. – S. 431.

vieno – ištinka ar gali ištikti. Tai turi apimti visiškai viską, kad ir akys, ir ausys, ir balsas, ir kvėpavimas būtų randami pasaulyje²⁵.

Tokią nuostatą, kai gamta suprantama antropomorfiškai, o žmogus stengiasi viską surasti savyje ir save visur, sąlygojo tai, kad žmogus stengėsi naujai traktuoti kosmą ir žmogaus vietą jame. Tai gražiai išreiškė M. Bachtinas: "Visiems/.../ Renesanso filosofijos atstovams – Piko della Mirandolai, Pomponaciui, Portai, Patricijui, Bruno, Kampanelai, Paracelsui ir kitiems – būdingos dvi tendencijos: pirmą, noras rasti žmoguje visą visatą su visomis jos stichijomis ir jėgomis, su jos viršum ir apačia; antra, ieškojimais šitos visatos visų pirma žmogaus kūne, kuris suartina ir sujungia savyje tolimiausius kosmo reiškinius ir jėgas. Šitoje filosofijoje teoretikų kalba išreiškta/.../naujas kosmo, kaip nebaisaus žmogui gimtojo namo, jausmas"²⁶. Kosmo pavertimas "gimtuoju namu" reiškia, kad jis konstruojamas pagal žmogaus prototipą ir tiksliai tikiame "žmogiškame pasaulyje" (manomas žmogaus buvimas).

Žmogaus kūnas yra kosmo centre. Kosmas valdo žmogaus gyvenimo ritmą, ir kartu žmogus trokšta valdyti tą kosmą, kaip ir visą gamtą. Kūnų projektavimas danguje, planetos ir Zodiako ženklai anatomicinėje žmogaus sandaroje – visa tai rodo kosmo ir žmogaus kūno ryšio svarbą. Galima sakyti, kad žmogus ir kosmas turi bendrą kūną. Žmogaus kūnas yra kosmo pratęsimas ir jo užbaigimas, jis savyje sujungia įvairiausius kosmo elementus. Žmoguje išsaugomas didysis pasaulis, tapatus pirmajai materijai (limus terrae), kuri savo ruožtu yra lyg ekstraktas, gautas iš pirminių elementų ir dangaus. Taip žmogaus kūne sujungiamos dangaus ir žemės priešybės. Žmogus su savo kūnu per viską apimančius ryšius įsijungia į kosmo harmoniją, nes jis gimsta ir gyvena planetų ir žvaigždžių veikiamas. Neįmanoma suprasti daugybės Paracelso ir kitų Renesanso epochos medikų, kurie rėmėsi liaudies medicina ir magija, receptų, jeigu išleisime iš akių bendrą ryšio tarp žmogaus, jo kūno ir universumo kontekstą²⁷.

Žmogus, jo kūnas Paracelso kosmologijoje užima išskirtinę vietą. "Kadangi žmogus patenka į viso, kas sukurta, centrą, tai visos išorinės sferos ir apskritimai veržiasi į savo centrą/.../ Tai ir yra išorės ir vidaus sąryšis. Panašiai kaip Saulė iš savo sferos slūgčia spindulius į centrą, taip ir visos planetos ir

²⁵ Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas. – V., 1986. – P. 42.

²⁶ Бактин М. М. Творчество Франца Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М., 1963. – С. 398–399.

²⁷ Loux F. El cuerpo en la sociedad tradicional. – Barcelona, 1984. – P. 56

sviesuliai veikia per savo spindulius²⁸. Žmogus nuolat visapusiškai yra susijęs su visu pasauliu. Makrokosmas yra išorinis žmogus, o mikrokosmas – vidinis. "Išorinis dangus parodo mums vidinio dangaus judėjimą"²⁹. Žmogaus, kaip individualios būtybės, gyvenimas įgauna kosminius matmenis.

Astrologija, kuri pagal dangaus ženklus stengiasi išaiškinti žmogaus likimą, yra bandymas suprasti Dievo valią, besireiškiančią per dangaus kūnų judėjimą. Tuo užtikrinama žmogaus centrinė padėtis kosme, nes žmogus tampa Dievo valios aiškintoju ir reiškėju.

Visa gamta, pradėdama Zodiako ženklais ir planetomis ir baigiant mineralais ir augalais, išsidėsto aplink žmogaus kūną. Žmogus savo kūne sujungia kosmines stichijas ir drauge kosmą paverčia savu, žmogišku. Žmogus gamtą, kaip ir kosmą, stengiasi sutvarkyti, civilizuoti ir disciplinuoti. Taip gamta palaengva tampa žmogaus veiklos objektu. Viduramžių scholasto spekuliatyvų mąstymą keičia veiklaus gamtos tyrinėtojo pasaulėjauta. Dabar gamta traktuojama kaip Dievo parašyta knyga, kaip slaptas raštas, dieviškosios būties šifras. Daiktai ir žodžiai susipina, jungiasi neišardomais saitais. Paracelsui gamta – tai atversta dieviškoji knyga, iš kurios galima skaityti apie žmogų viską: "Visa, kas sukurta, yra raidės ir knygos, tarnaujančios žmogaus aprašymui. Tai reiškia, kad tas, kuris nori žinoti senovės istoriją, turi šį žinojimą palmti iš raštų, o raštai yra niekas kitas, kaip raidžių daugybė. Taigi visa, kas sukurta, yra raidės, iš kurių reikia skaityti, kas yra žmogus. O tam, kad būtų suprasta jo pradžia, reikia šią pradžią paaiškinti Šventuoju Raštu"³⁰. Žinojimas šiuo atveju priylgsta išaiškinimui. Išaiškinimo reikia visiems ženklams ir raidėms, ne tik "gamtos tekste", bet ir Šventojo Rašto tekste. Toks gamtos ir rašto ženklų traktavimas yra iš esmės pranašavimas (divinatio), nes, aiškindamas šiuos ženklus, žmogus stengiasi atskleisti praeities ir ateities prasmę. Taip aiškinti yra neįmanoma, jeigu nežinai senovės filosofų interpretacijų. Todėl divinatio ir eruditio yra viena ir ta pati hermeneutika³¹.

Vienas iš svarbiausių Paracelso filosofijos skirsnių – alchemija. Ji dar kartą patvirtina tą išskirtinę vietą gamtos sąrangoje, kurioje atsiduria Renesanso žmogus. Mokslo ir kultūros istorikai alchemiją dažnai traktuoja kaip bandymus pagaminti auksą arba kaip kai kurių šiuolaikinių chemijos ir medi-

²⁸ Paracelsus. Sämtliche Werke. – Leipzig, 1977. – Bd. 4. – S. 764.

²⁹ Paracelsus. Sämtliche Werke. – Leipzig, 1981. – Bd. 1. – S. 368.

³⁰ Paracelsus. Sämtliche Werke. – Bd. 4. – S. 428.

³¹ Фило М. Слов и вещи. – М., 1977. – С. 80.

cinas atradimų priešistorę. Nuodugnesnis alchemijos tyrinėjimas nepatvirtina nei viena, nei kita. Tai puikiai iliustruoja Paracelso alchemijos koncepcija. Alchemija yra naujos sąmonės kristalizacija, žmogaus ir pasaulio vaizdinių sujungimas. Alcheminis procesas ne tiek fizinis, kiek metafizinis, ir jį suprasti įmanoma tik visame Renesanso filosofijos ir kultūros kontekste.

Alcheminis procesas paprastai skirstomas į tris, keturias ar septynias stadijas. Kiekvienai iš šių stadijų būdinga jos skiriama spalva: pagrindinės spalvos yra juoda, balta ir raudona. Paracelsas taip rašė apie filosofinio akmens gaminimo procesą: "Tai – juoda spalva – tas paukštis, kuris skraido naktį be sparnų ir kuriam pirmoji rytmečio rasa savo veikimu suteikia galią pakilti ir išsiskirti – juodo varno spalva keičiasi į gulgės plunksnas: galų gale pasirodo raudona spalva, kuri yra ugnies priežastis: šita ugnis išvaro visas kūno ligas"³².

Alchemikas visus gamtos ir gyvenimo reiškinius tyrinėja retortoje. Joje vyksta visi pasikeitimai: tobulėjimas, mirtis ir atgimimas. Indas ir krosnelė alchemikui turėjo išskirtinę reikšmę. Jie buvo pasaulio ir žmogaus sielos analogai. Alcheminio proceso metu alchemikas, perdirbdamas medžiagą, iš tiesų perdirbdavo save patį, o kartu sudvasindavo ir pasaulį. Materialusis ir dvasinis pradai alcheminėje praktikoje sutampa, todėl dirbdamas alchemikas tobulina save patį. Paracelsas alchemijos užduotį nusako taip: "Gamta nieko nepadaro pasaulyje, kas būtų iš savęs paties tobula, tiktai žmogus gali tai tobulinti. Šitas tobulinimas vadinasi alchemija"³³.

Alcheminiame procese atskiriamas švarumas nuo nešvarumo, gėris nuo blogio, sveikas nuo ligoto. Alcheminė veikla, būdama tapati natūraliems gamtos procesams, yra vaizduojama kaip ciklinė priešybių sutaikymo seka. Priešybių poros gali turėti įvairius pavadinimus: auksas ir sidabras, siera ir merkurijus, Saulė ir Mėnulis, karalius ir karalienė. B. Kosmanas taip apibūdina alcheminio darbo tikslus: "Gaminant filosofinį akmenį, darbo tikslas yra pagrindinės priešybės, kuri apimtų ir persmelktų visą akmenį, ieškojimas ir šios priešybės neigimas dvejoja sujungimo ir pakilimo virš jos prasme"³⁴. Aukščiausia tokio sujungimo, kurio simbolis dažnai yra jungtinių (vestuvių) procesas, vienybės išraiška yra Hermofroditas, jungiantis savyje vyriškumo ir

³² *Paracelsus. Руководство к изготовлению и применению философского камня* // Изд. – 1912. – № 6. – С. 18–19.

³³ *Paracelsus. Sämtliche Werke.* – Bd. 4. – S. 381.

³⁴ *Kosman B. Alchemie und Mystik in Johann Valentin Andreae "Chymischer Hochzeit Christiani Rosencreutz".* – Köln, 1966. – S. 34.

moteriškumo pradus. Hermofroditas yra būtent tas filosofinis akmuo ar universalus medikamentas, kurio ieško alchemikas. Alcheminėje literatūroje žinoma apie šešis šimtus filosofinio akmens sinonimų³⁵.

Dievo sukurtas pasaulis nėra užbaigtas, netobulas ir reikalauja iš alchemiko, tęsiančio pasaulinės dvasios darbą, nuolatinių pastangų. Alchemiko uždavinys – padaryti pasaulį tobulą, o tam jį reikia išgydyti nuo visų ligų. Visos ligos atsiranda ir plinta pačiame pasaulyje, ir tai yra pasaulio netobulumo pasekmė. Atgimsta sena gnostinė idėja apie nusidėjimą, po kurio visas pasaulis paskendo tamsoje. Kiekviename žmoguje, visuose daiktuose dar rusena dieviškosios žarijos, kurias reikia įžiebt. Reikia apšviesti tamsiąją materiją³⁶. Alchemikas išlaisvina dvasinę jėgą, įkalintą materijoje, ir tai daroma pirminės materijos chaoso įvedant dvasinę tvarką.

Paracelso alchemija – tai sąmonės patirties, (gaunamos maginiu-simboliniu būdu, išraiška. Tai – atotrūkis tarp žemiško ir dangiško, vidinio ir išorinio, pirminės materijos ir Dievo įveikimo patirtis. Filosofinis akmuo, kurį taip stengiasi sukurti alchemikas – tai aukštesnės realybės simbolis, (jungiantis alchemiką į tam tikrą sąmonės sferą, kurioje jis nuolat transcendoja, šieidamas už esamybės ribų.

Tai, kas anksčiau žinogui buvo nebūdinga, tai, ko jis anksčiau negalėjo daryti, dabar pasidarė jam pavaldu. Pasitelkęs alchemiją, magiją ir astrologiją, žmogus perima dieviškąsias savybes, jis tampa visagaliu gamtos valdovu ir jos užbaigėju, jos gydytoju alchemine prasme. Žmogus ne tik užbaigia būties grandinę, bet ir daro ją tobulą, o tai ir yra tiesiogiai alchemijos, kaip ją supranta Paracelsas, uždavinys. Tai, kas anksčiau buvo neapibrėžiama, nebūdinga žinogui ir gamtai, dabar yra arba stebuklas ar Dievo atributas, o gamtos fenomenas ar žmogaus galių pasireiškimas. Taigi astrologija, alchemija ir magija Renesanso filosofijoje tapo ne tik pasaulio desakralizacijos, bet ir žmogaus sudievinimo pagrindu. Mistika ir magija čia buvo ne antropocentriškai orientuoto humanizmo pabaiga, bet jo išplėtimas ir įtvirtinimas naujomis priemonėmis.

³⁵ *Flou E. E., Rung H. R., Schipperus H., Bura H. Alchimie: idéologie und Technologie. – München, 1970. – S. 70.*

³⁶ *Rytis tarp Paracelso filosofijos ir gamtinių idėjų plačiai aptartas knygoje Popel W. Das medizinische Weltbild des Paracelsus, seine Zusammenhänge mit Neoplatonismus und Gnosis. – Wiesbaden, 1962.*

Žmogus kaip subjektas sutelkia savyje visas pasaulio charakteristikas ir tampa visos esančios pagriedu, ta ašimi, pasaulio centru, kuriame sutraukiama viso pasaulio įvalovė. Tačiau žmogus, būdamas baigtinė būtybė, ieško tvirtesnio pagrindo, kurį jam sutelkia Dievo būtis. Baigtinis žmogaus protas negali egzistuoti be dieviškojo, begalinio proto kaip savo garanto. Taip antropocentrizmas susipina su kvaziteologine tendencija, einančia per visą Naujųjų laikų filosofiją.